

RAHBAR SIYOSIY NUTQINING TA'SIRI VA AHAMIYATI

R.R.Xalilova¹

Mas'ul muallif: Xalilova Ruxsora Raupovna, Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, f.f.f.d.(PhD).

Accepted: 14 Sentabr 2026
Published: 14 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Xalilova, R. R. RAHBAR SIYOSIY NUTQINING TA'SIRI VA AHAMIYATI / R. R. Xalilova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 273–275.

1. Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, f.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Siyosiy hokimiyat til vositalari orqali ma'ruzalar, chiqishlar, bahs-munozaralar, muhokamalar, murojaatlar, bayonotlar orqali, kim va nima haqida gapirayotganidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Qonunlar ham til orqali mustahkamlanadi. Umuman olganda, barcha siyosiy faoliyat til faoliyati orqali amalga oshiriladi, bunda til siyosiy muammolar haqida ma'lumot berish va ushbu muammolar bilan bog'liq biror-bir chora ko'rish zarurligiga ishonitirish uchun ishlatiladi.

Kalit so'zlar: siyosiy nutq, siyosiy muloqot, ommaviy nutq, kommunikativ strategiya va taktikalar, siyosiy qaror qabul qilish xususiyatlari.

ВЛИЯНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕЧИ ЛИДЕРА

Аннотация. Политическая власть осуществляется посредством языковых средств посредством лекций, речей, дебатов, дискуссий, обращений, заявлений, исходя из того, кто и о чем говорит. Законы также укрепляются посредством языка. Как правило, вся политическая деятельность осуществляется посредством языковой деятельности, в которой язык используется для информирования о политических проблемах и убеждения в необходимости принятия каких-либо мер в отношении этих проблем.

Ключевые слова: политическая речь, политический диалог, публичная речь, коммуникативные стратегии и тактики, особенности принятия политических решений.

THE INFLUENCE AND SIGNIFICANCE OF A LEADER'S POLITICAL SPEECH

Abstract. Political power is exercised through linguistic means through lectures, speeches, debates, discussions, appeals, statements, based on who is talking about what. Laws are also reinforced through language. As a rule, all political activity is carried out through linguistic activity, in which language is used to inform about political issues and convince of the need to take any measures in relation to these issues.

Keywords: political speech, political dialogue, public speech, communication strategies and tactics, features of political decision-making.

Kirish. Til va siyosat o'rtasidagi bog'liqlik, eng avvalo, hech qaysi siyosiy tuzum muloqotsiz mavjud bo'la olmasligida namoyon bo'ladi. Siyosatchilarga axborot berish, ko'rsatmalar berish, qonun hujjatlarini qabul qilish, ishonitirish va hokazolar uchun til zarur. Siyosatning o'ziga xosligi, inson faoliyatining boshqa qator sohalaridan farqli o'laroq, uning asosan diskursiv xususiyatida namoyon bo'ladi: ko'plab siyosiy harakatlar o'z tabiatiga ko'ra nutq harakatlaridir. Bir qator olimlar siyosiy faoliyatni umuman til faoliyati bilan bog'lashadi, degan fikr bejiz emas.

Bugungi globalashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda siyosiy kommunikatsiyaning jamiyat hayotidagi o'rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, rahbarlarning siyosiy nutqi davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqotni shakllantirish, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga munosabatini belgilash hamda muayyan g'oya va qadriyatlarini ommalashtirishda muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi. Siyosiy nutq oddiy axborot uzatish vositasi bo'lib qolmasdan, tinglovchi va keng jamoatchilikning fikrlashi, hissiy munosabati va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan murakkab nutqiy hodisadir.

Siyosiy hokimiyat til vositalari orqali ma'ruzalar, chiqishlar, bahs-munozaralar, muhokamalar, murojaatlar, bayonotlar orqali, kim va nima haqida gapirayotganidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Qonunlar ham til orqali mustahkamlanadi. Umuman olganda, barcha siyosiy faoliyat til faoliyati orqali amalga oshiriladi, bunda til siyosiy muammolar haqida ma'lumot berish va ushbu muammolar bilan bog'liq biror-bir chora ko'rish zarurligiga ishonitirish uchun ishlatiladi.

Tilning o'zaro bog'liqligini ifodalovchi turli atamalar mavjud va siyosat tili, siyosiy til, siyosiy nutq, individual siyosiy diskurs, siyosiy aloqa, siyosiy filologiya. O'z ishimizda siyosiy diskurs tushunchasiga tadqiqotchilar bilan o'xshashlik asosida amal qilamiz. Keling, "nutq" va "siyosiy" tushunchalarining mazmunini ko'rib chiqaylik.

O'tgan asrning so'nggi o'n yilliklarida tilshunoslik fanining rivojlanishida "diskurs"

atamasining keng qo'llanilishi kuzatildi. Uning tilshunoslikda keng qo'llanilishi bugungi kunda ham davom etmoqda. XX asrning 50-yillarida fransuz tilshunosligida E. Benvenist va Z. Xarris tomonidan diskurs tadqiqoti uchun asos yaratilgan. Ushbu atamaning dastlabki ko'p ma'noliligi uning semantikasining yanada kengayishiga ham sabab bo'lgan.

Diskursiv tahlilga bag'ishlangan dastlabki ishlar orasida M. Fukoning tadqiqotlari alohida o'rin tutadi, keyinchalik R. Faulning va P. Chiltonning Tanqidiy lingvistik yondashuvi paydo bo'ldi. Nutqni o'rganishga umuman olganda, matnshunoslikdagi diskursiv yondashuvlar ta'sir ko'rsatgan. Diskursiv tahlil va tilshunoslikni o'rganishga Britaniya va Avstraliya olimlari muhim hissa qo'shgan. "Diskurs" tushunchasining o'zi asta-sekin mahalliy olimlarning tadqiqotlariga kirib bormoqda. "Diskursologiya kabi murakkab butunlik mana shu kulturologiyaning bir tarmog'i sifatida qaraladi. Shu bilan birga, ushbu toifani belgilash ancha murakkab, chunki diskursni o'rganish tilshunoslik, pragmatik, psixolingvistik, sotsiolingvistik, antropologiya, adabiyotshunoslik, lingvokulturologiya, falsafa kabi qator ilmiy fanlar chorrahasida joylashgan" [8].

Hozirgi bosqichda diskurs nazariyasi zamonaviy ilm-fan taraqqiyotida integratsiyaning umumiy tendentsiyasini aks ettiruvchi mustaqil fanlararo sohaga aylanganini qayd etish mumkin. Bunday xilma-xil yondashuvlar, albatta, o'z aniqligini talab etadi va o'rganilayotgan materialga nisbatan diskursning ishchi ta'rifini belgilash zarur.

YI. Serio "diskurs" atamasining sakkizta ma'nosini ajratib ko'rsatadi.

- 1) "nutq" tushunchasining ekvivalenti (F. Sossyurning fikricha), ya'ni har qanday aniq gap;
- 2) o'lchami jihatidan iboradan kattaroq birlik;
- 3) bayonotning holatini hisobga olgan holda uning qabul qiluvchisiga bayonotning ta'siri;
- 4) ifodaning asosiy turi sifatida suhbat;
- 5) ma'ruzachi nuqtai nazaridan nutq, bunday pozitsiyani hisobga olmaydigan rivoyatdan farqli o'laroq;
- 6) til birliklaridan foydalanish - ularning nutqda ro'yobga chiqishi;
- 7) ijtimoiy yoki mafkuraviy jihatdan cheklangan bayon turi, masalan, feministik nutq;
- 8) matnni ishlab chiqarish sharoitlarini o'rganish uchun mo'ljallangan nazariy konstruktsiya [9].

Til tashqi va ichki olamdagi narsa-hodisalarning lisoniy voqelanishi va nutqda aks etishi, boshqacha aytganda, olamning lisoniy tasviridir. Tashqi va ichki dunyodagi narsa-hodisalarning konkret tilda aks etishi "olamning milliy tildagi tasviri", deb ataladi. Bunday tushuncha keng tarqalgan mantiqiy-falsafiy an'anaga mos keladi, unga ko'ra diskursiv va intuitiv bilimlar, ya'ni mulohaza yuritish yoki ilhomlanish natijasida olingan bilimlar bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi.

Nutq yoki matn mahsulini virtual mavhum mavjudot sifatida tushunish - bu uning potentsial, hali realizatsiya qilinmagan, lekin mantiqiy va semantik jihatdan to'liq shakllangan mohiyatini anglash demakdir. Bu mohiyat "mavjudot" sifatida emas, balki "mavjud bo'lish imkoniyati" sifatida mavjud: u nutqiy akt oldidan, undan mustaqil ravishda, lekin uning shartlarini belgilab turuvchi abstrakt struktura sifatida turadi. Matn yoki nutq shu virtual mohiyatning "izi" yoki "proyeksiyasi" bo'lib, uning to'liqligi faqat potentsialda saqlanadi.

Ushbu mohiyatni aktuallashtirish sifatida nutq esa aynan dinamik oraliq jarayon sifatida markaziy o'rinni egallaydi. Biz bu yerda nutqni tayyor, qotib qolgan "mahsulot" deb emas, balki shakllanishning o'zi, o'tish holati, doimiy o'zgarish va moslashuv jarayoni deb tushunamiz. Bu oraliq nutq shakllanishi asosiy birlikdir. U nafaqat mavhum konstruktsiya (mantiqiy-semantik sxema, generativ qoida, ideal matn modeli), na faqat o'ta aniq moddiy berish (tovush to'liqlari, yozuv belgilari, jismoniy vosita) sifatida qabul qilinadi. U ikkalasi orasidagi harakat zonasida, "bo'lish" va "bo'lmaslik" chegarasida yuzaga keladi.

Matnning qutbli talqinlari - bir tomondan o'ta mavhum (deyarli sof ideal konstruktsiya, kontekstdan uzilgan struktura), ikkinchi tomondan o'ta aniq moddiy (jismoniy noshirlik, material tashuvchi) - bu oraliq dinamikani yo'qotadi. Ular nutqni yoki "tayyor narsa"ga, yoki "sof g'oya"ga aylantirib, uning shakllanish jarayonidagi tirik, ziddiyatli, kontekstga bog'liq mohiyatini yo'qotadi. Dinamik oraliq nutq esa doimo "yetarli emas" va "ortiqcha" o'rtasida tebranadi. Hech qachon to'liq yakunlanmaydi, lekin har bir lahzada o'zini "butun" sifatida taqdim etadi.

Shu ma'noda nutq virtual mavhum mavjudotning "jonlanishi"dir. U abstrakt potentsialni konkret vaziyatga, tinglovchiga, vaqtga, intonatsiyaga, jimlikka bog'laydi. Bu aktuallashtirish jarayoni o'zi ham yangi imkoniyatlarni ochadi - har bir nutqiy akt yangi abstrakt strukturani "homila" qilib, keyingi nutqlar uchun yangi mavhum mavjudot yaratadi. Shunday qilib, nutq nafaqat realizatsiya, balki doimiy regeneratsiya mexanizmidir.

Bu dinamik oraliq birlik nutqiy janrlar, dialogik munosabatlar va "begona so'z" (Бахтин fikricha) tushunchalari bilan chambarchas bog'liq. Nutq hech qachon "sof o'z so'zi" bo'lmaydi; u doimo oldingi va keyingi nutqlar oralig'ida, ularning o'zaro ta'sir zonasida shakllanadi. Virtual mavhum mavjudot shu dialogik maydonning o'zidir. U individual nutqiy aktdan oldin mavjud, lekin faqat individuallashtirilgan, kontekstlashtirilgan nutq orqali o'zini namoyon etadi.

Shu nuqtai nazardan, matn - bu nutqning "muzlatilgan" holati, uning potentsialini saqlash vositasi, lekin uning haqiqiy hayoti faqat qayta-aktuallashtirish, qayta-o'qish, qayta-tinglash jarayonida ochiladi. Matnning o'zi mavhum mavjudotning yana bir qatlamini hosil qiladi. u endi "yozilgan nutq" sifatida o'zining yangi oraliq dinamikasini o'quvchi bilan o'zaro ta'sirini kutib turadi.

Shunday qilib, nutq va matn o'rtasidagi munosabat qutbli emas, balki spiral shaklida virtual mavhum → dinamik oraliq aktuallashtirish → yangi virtual mavhum → yana aktuallashtirish... Bu spiral tilning o'zini "tirik tizim" sifatida saqlab turadi.

Nutqning situatsion talqinini hisobga olgan holda, T. A. van Deykning nuqtai nazarini ishchi ta'rif sifatida qabul qilish mumkin, u nutqni murakkab kommunikativ hodisa deb hisoblagan, shu jumladan matndan tashqari, matnni tushunish uchun zarur bo'lgan ekstralingvistik omillar (dunyo haqidagi bilim, fikr, munosabat, qabul qiluvchining

maqsadi) [4].

Nutqni situatsion tushunish matnning voqea jihatidan olingan ekstralingvistik (pragmatik, ijtimoiy-madaniy, psixologik va boshqalar) omillar bilan o'zaro bog'liqligini aks ettiradi va nutq maqsadli, ijtimoiy harakat sifatida, odamlarning o'zaro ta'siri va ularning ong mexanizmlari (kognitiv jarayonlar) bilan shug'ullanadigan tarkibiy qism sifatida. Diskurs - bu "hayotga singib ketgan" nutq

O'zbek tilshunosligida "diskurs inson ongli faoliyatining bir turi, turkumidir", "diskursni nutqiy muloqot deb, mohiyatan o'zaro fikr almashinish jarayoni bo'lgan yaxlitlik", - deb baholaydilar.

Fikrlar xilma-xilligiga qaramay, ushbu tushunchani aniqlashda ikki xil yondashuv mavjud. Birinchisiga ko'ra, diskurs so'zlash shakli sifatida qaralib, o'zining bo'linishi va farqlanishi bilan tavsiflanadi. Ifoda shakliga istalgan kerakli mazmun kiritilishi mumkin; metatil va muayyan aqliy olamga mos keladigan maxsus grammatika; muhokama qilinayotgan predmetni tasvirlash usuli yoki sotsialistik ma'noda "nutq" tushunchasining ekvivalenti. Ushbu yondashuv, ayniqsa, diskursni vosita sifatida o'rganishda juda qulaydir. So'z bilan manipulyatsiya qilish, hokimiyat vositachisi yoki tushunish va kelishuvga erishish vositasi.

Ikkinchi yondashuv matn elementlarini ichki tashkil etishga qaratilgan bo'lib, unda nutq izchil matn, dialog, ma'no jihatidan bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bayonotlar guruhi sifatida namoyon bo'ladi; iboradan kattaroq birliklar, global ma'noda bayonotlar, ya'ni individual bayonotlar ketma-ketligini o'rganadigan "matn grammatikasi" tadqiqot mavzusi.

Siyosiy nutqni sifatli tahlil qilish uchun, ehtimol, nutqni o'rganishning ikkala yondashuvini ham qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki ular ushbu tadqiqot jarayonida bimalol qo'llanilishi mumkin.

Diskurs inson hayotining "tilda" aks etishining markaziy nuqtasi bo'lib qolmoqda, B.M. Gasparov "til mavjudligi" deb ataydigan narsa[3]. Tilni qo'llash harakati inson tajribasining uzluksiz harakatdagi oqimining bir bo'laki bo'lib, u yaratilgan va uzoq vaqt davomida mavjud bo'lgan noyob holatlar to'plamining aksidir. Siyosiy nutqni o'rganish uchun asos muallifning kommunikativ niyatlari, muallif va adresat o'rtasidagi munosabatlar, boshqa har qanday "holatlar", muhim va tasodifiy, shuningdek, umuman davrning umumiy mafkuraviy xususiyatlari va uslubiy iqlimi, ma'lum bir muhit yoki ushbu xabar to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita murojaat qilingan o'ziga xos shaxslar, xabarning janr va uslub xususiyatlari u kiritilgan kommunikativ vaziyatning o'zi singari, u yoki bu tarzda ma'lum bir til harakati orbitasiga kirgan oldingi tajribalar bilan uyushmalar. Zamonaviy jamiyatga nisbatan diskursni o'rganish uning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Siyosiy, ma'muriy, yuridik, harbiy, pedagogik, diniy, tasavvufiy, tibbiy, ishbilarmonlik, reklama, sport, ilmiy, sahna va boshqalar.

Ommaviy-axborot va boshqalar institutsional diskurs turlari sifatida. Institutsional muloqot deganda biz, E.A. Popova izidan borib, ishtirokchilari ijtimoiy institutlar vakillari bo'lgan muloqotni tushunamiz. Media diskursi shuning uchun ko'pincha gibril xarakterga ega u siyosiy, reklama, ta'lim va boshqa diskurs elementlarini o'z ichiga oladi. Zamonaviy OAV qator yangi tavsiflarga ega. Ular o'zining interaktivligi, multimediaviyligi, giper so'zma-so'zligi, axborotning raqamli shakli aylanirilishi, resursning keng mediamakoniga tegishliligi va hokozalar bilan ajralib turadi. Bunda yangi formatdagi OAV bir vaqtning o'zida ana shunday belgilarga ega bo'lishi muhim.

Siyosiy faoliyat ijtimoiy institut bo'lib, shunga muvofiq ijtimoiy qoidalar, marosimlar, formulalar va nutq ifodasiga ega bo'lgan me'yorlarda mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Бабаян В.Н. Теория дискурса в системе наук о языке / В.Н. Бабаян, С.Л. Круглова // Ярославский педагогический вестник. - 2002. - №3. - С. 32-37.
- [2] Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров. Из архивных записей к работе «Проблема речевых жанров» / М.М. Бахтин [под ред С.Г. Бочарова, Л.А. Гоготишвили] // Работы 1940-х - начала 1960-х годов. Собр. соч. : в 7 т. - М. : Русские словари, 1997. - Т. 5. - 731 с..
- [3] Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Б.М. Гаспаров. - М. : Новое литературное обозрение, 1996. - 352 с.
- [4] Дейк Т.А. ван. Язык и идеология: к вопросу о построении теории взаимодействия / Т.А. ван Дейк // Методология исследований политического дискурса: актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов. - Мн. : БГУ, 2000. - Вып. 2.- С. 50-64.
- [5] Дониёров С. М. Медиаконвергенция шароитида газеталар тахририятлари ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари (Ўзбекистон мисолида, 2010 йилдан кейинги давр): Фил фан бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореф. – Тошкент, 2019. –Б.13.
- [6] Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол. фан. док-ри. ... дисс. – Тошкент, 2000. –Б. 235 .
- [7] Maxmudov N. O'qituvchi nutqining lingvistik asoslari. – Toshkent, 2022.
- [8] Сафаров Ш. Прагмалингвистика. -Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – Б.285 .
- [9] Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура
- [10] Смыслау Французская инкола анализа дискурса. - Пер. с фр. и португ. М. :Прогресс, 1999. - С. 14-53.
- [11] Раҳимов А. Нутқ маданияти асослари. – Тошкент, 2020.